

М. І. Рябенко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено актуалізації проблеми академічної доброчесності, наслідкам для суспільства та держави бездіяльності щодо порушення академічної доброчесності в сучасних умовах діяльності системи вищої освіти України та проголошеної європейської інтеграції. Розглянуто дослідження та роботи науковців, присвячені проблемі боротьби з академічною недоброчесністю. У сучасній педагогічній науці тримається науковий інтерес навколо наслідків порушення норм академічної доброчесності.

Визначено основні суб'єкти формування академічної доброчесності в закладах вищої освіти. Проаналізовано основні можливості учасників освітнього процесу та органів управління вищою школою щодо попередження порушення етичних принципів та правових норм в освітньому процесі та формування академічної доброчесності в закладах вищої освіти.

Зазначено, що особливу увагу необхідно приділити умовам прийому на посади науково-педагогічних працівників, зокрема вимоги щодо відповідного рівня морального розвитку, необхідності всебічного роз'яснення особам, які навчаються в закладах вищої освіти, основ академічного письма та наслідків порушення норм академічної доброчесності. Серед основних суб'єктів виокремлено роль органів управління закладом вищої освіти у формуванні академічної доброчесності, зокрема: Кабінету Міністрів, Міністерства освіти і науки України, засновника закладу вищої освіти, Національної академії наук України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, керівника закладу вищої освіти, керівника факультету (інституту), Вчених рад закладів вищої освіти, Наглядової ради, ректоратів, приймальної комісії, науково-педагогічних працівників, органів громадського самоврядування, студентського самоврядування, профспілкових організацій, осіб, які навчаються в закладах вищої освіти тощо. В процесі дослідження було виявлено, що саме взаємодія всіх суб'єктів освітніх відносин є запорукою високого рівня сформованості академічної доброчесності закладу вищої освіти.

***Ключові слова:** суб'єкти, формування, академічна доброчесність, заклад вищої освіти, учасники освітнього процесу.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку нашої держави, зокрема приєднання України до європейського простору вищої освіти, підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, оновлення правового регулювання діяльності системи освіти тощо призвело до значних змін умов функціонування закладів освіти. Перед учасниками освітнього процесу закладу вищої освіти постали нові актуальні завдання, зокрема дотримання норм академічної доброчесності. Так, нормами Закону України «Про освіту» в новій редакції зазначено, що однією із засад державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є академічна доброчесність, що визначається як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [9]. Законом зазначено, що передбачає дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; визначено,

що є порушенням академічної доброчесності та яку відповідальність будуть нести основні учасники освітнього процесу тощо. Але залишається питання, хто саме та яким чином має формувати академічну доброчесність учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових джерел засвідчує, що проблема дотримання академічної доброчесності взагалі та в закладах вищої освіти зокрема привертала та привертає увагу багатьох вітчизняних та закордонних дослідників. Серед закордонних дослідників слід виокремити таких, як Д. Вілсон, Н. Кіухей, Е. Кіс, С. Коул, Д. Макдафф, Д. МакКей, Г. Повелла, Б. Уитли, Т. Фолтинек, Л. Хінман, К. Шпигель, У. Шпигель та ін. Нині потрібно констатувати зростання зацікавленості питаннями академічної доброчесності вітчизняними вченими. Так, на наш погляд, заслуговують на особливу увагу дослідження таких вчених, як В. Андрущенко, А. Артюхов, О. Габович, О. Гужва, І. Єгорченко, В. Кузнєцов, А. Мельниченко, Н. Семенова, М. Серебряков, Н. Шліхта, І. Шліхта та ін. Аналіз стану академічної доброчесності

серед студентства вивчали такі дослідники, як П. Артемов, В. Бакіров, О. Гончарова, М. Дойчик, К. Ковальчук, М. Литвин, О. Полоцька, А. Рапопорт, Л. Сокурянська, Н. Стукало, Т. Фініков та інші. Вивченню проблеми академічного плагіату присвятили такі автори, як К. Афанасьєва, В. Буряк, С. Дикань, М. Крук, Н. Миронець, І. Порало, О. Рижко, А.В. Слива, В. Троцька, А. Штефан та інші. Роль бібліотек у формуванні академічної доброчесності вивчали О. Бруй, І. Киричок, Л. Савенкова, С. Чуканова та інші. Аналіз опрацьованої літератури дав змогу визначити актуальність дослідження суб'єктів освітніх правовідносин у формування академічної доброчесності в закладах вищої освіти.

Мета статті – розглянути особливості діяльності кожного суб'єкта освітнього процесу у формуванні академічної доброчесності в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Нині заклад вищої освіти є активним учасником суспільних відносин і одним з основних центрів освіти і культури, на які покладаються дуже важливі функції. Зокрема, Законом України «Про вищу освіту» зазначається, що основними завданнями вищого закладу освіти є участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави, зокрема, через формування людського капіталу, а також формування особистості шляхом виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, громадянської позиції та відповідальності. Також вищі заклади освіти мають зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства тощо [8]. Тобто держава поклала на заклад вищої освіти велику відповідальність за подальший розвиток суспільства та країни загалом. Для більшості населення України вища освіта стає обов'язковим етапом в розвитку особистості. На сьогодні, за статистичними даними, щорічно вищі заклади освіти України випускають біля чотирьохсот тисяч кадрів вищої кваліфікації [7]. За даними нашого експериментального дослідження, серед студентів університетів та академій України більше 80% респондентів хоча б раз у процесі здобуття освіти порушували правила академічної доброчесності. За період незалежності нашої країни в закладах вищої освіти навчання здобуло близько дев'яти мільйонів осіб. Можемо констатувати, якщо більшість із них стикалась із порушеннями стандартів академічної доброчесності, які наслідки це спричинило для розбудови незалежної демократичної, правової держави. Народна премудрість говорить: «Тому, хто вчинить злочин двічі, воно вже здається дозволенним» [1, с. 638]. На наш погляд, ефективність діяльності закладу вищої освіти, в першу чергу, залежить від чіткого розуміння кожним суб'єктом освітнього процесу мети та завдання своєї діяльності.

Зокрема, аналіз довідникової літератури показав, що слово «суб'єкт» походить від лат. «Subjectum» – той, хто лежить внизу, що знаходиться в основі, – людина, що пізнає зовнішній світ і впливає на нього у своїй практичній діяльності; особа, група осіб, організація і таке інше, яким належить активна роль у певному процесі тощо [6, с. 513]. Тому в нашому дослідженні під суб'єктом ми будемо розуміти усі органи управління закладом вищої освіти, інші організації дорадчі та робочі органи вищого закладу освіти, науково-педагогічних працівників, органи громадського самоврядування, органи студентського самоврядування, профспілкові організації, осіб, які навчаються в закладах вищої освіти тощо, яким належить активна роль у формуванні академічної доброчесності. Аналіз сучасних наукових досліджень дає змогу констатувати, що в науковців немає однозначного визначення поняття формування. Новий словник іншомовних слів визначає формування (від лат. Formo = утворюю, формую) – створення чого-небудь, а також розвиток чого-небудь [2, с. 634]. Під формуванням особистості розуміємо один із різновидів розвитку особистості: зміна (вдосконалення) динамічної функціональної структури особистості, головним чином, її змісту під впливом зовнішніх впливів [4, с. 648].

Виклики, які стоять перед вищою школою, вимагають нового рівня організації, скоординованості та порядку усіх суб'єктів освітнього процесу. У цьому велику роль відіграють органи управління та безпосередньо керівники закладів вищої освіти. Т. Джефферсон зазначав: «Усе мистецтво управляти складається у мистецтві бути чесним». Досвідчений правознавець О. Черданцев стверджував, що важливим фактором зміцнення законності є воля керівництва, відсутність або її нестача, породжені різними обставинами, веде до послаблення законності [5]. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади України забезпечує здійснення контролю за дотриманням правових норм про вищу освіту, створює дієві механізми реалізації прав науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються в закладах вищої освіти, безпосередньо або через Міністерство освіти і науки здійснює права засновника тощо. Кабінет Міністрів має право безпосередньо видавати нормативні акти, які є обов'язковими до виконання. В Україні діє Національна академія наук України, яка є вищою науковою самоврядною організацією України. Зокрема, за дорученням Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України або з власної ініціативи розробляє пропозиції щодо засад державної наукової і науково-технічної політики тощо. Зокрема, НАН України прийнято документ під назвою «Етичний кодекс ученого України». З метою забезпечення

якості вищої освіти в Україні діє Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, яке безпосередньо аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти, а також формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти тощо. Безпосереднє управління закладом вищої освіти здійснює його керівник (ректор, директор, президент тощо). Він відповідальний за впровадження стандартів академічної доброчесності та створення умов для ефективної діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу. Керівник здійснює контроль за якістю роботи науково-педагогічних та наукових робітників. Він має змогу видавати накази та розпорядження, які є обов'язковими для виконання структурними підрозділами та учасниками освітнього процесу тощо, призначає на посади, зокрема науково-педагогічних працівників тощо. В разі порушення правил внутрішнього трудового розпорядку або умов контракту звільняє з посади працівників, відраховує з закладу здобувачів вищої освіти тощо. Тобто в разі порушення, наприклад, науково-педагогічним або науковим працівником принципів академічної доброчесності може притягнути особу до дисциплінарної відповідальності або не підписати з ним контракт у майбутньому тощо. Керівник закладу вищої освіти безпосередньо відповідальний за дотримання всіма учасниками освітнього процесу стандартів академічної доброчесності. Ще Сенека стверджував: «Нам потрібен хтось, за чиїм зразком складався б наш характер. Адже криво проведено межі виправиш тільки по лінійці» [1, с. 641]. Тому на посаді керівника має перебувати чесна, порядна людина, яка має, перш за все, своєю науковою та педагогічною діяльністю бути взірцем чеснот, людині, якій можуть довіряти усі учасники освітнього процесу, і в той же час мужня та нетерпима до порушень принципів академічної доброчесності. «Не показуй пальцем – покажи собою», – стверджував Станіслав Ежи Лець [1, с. 642].

Ще один суб'єкт, від якого залежить принципи, за якими буде відбуватись освітній процес у відповідному підрозділі, – це керівник факультету (інституту). До повноважень цих керівників належать видання розпорядження щодо діяльності відповідного факультету, які є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу відповідного підрозділу. Від декана або директора відповідного підрозділу залежить безпосередній аналіз та контроль за якістю освітнього процесу, в тому числі й дотримання стандартів академічної доброчесності. Наші дослідження доводять, що в одному закладі вищої освіти на різних факультетах можуть існувати різні показники порушення принципів академічної доброчесності, зокрема, щодо об'єктивного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. В управлінні декана факультету або директора інституту знаходяться

інші суб'єкти, зокрема керівники кафедри (завідувач, начальник). Основні вимоги на посаду керівника кафедри, такі самі, як і до керівника факультету: наявність наукового ступеня та/або вчено (почесне) звання відповідно до профілю кафедри. До основних обов'язків керівника кафедри входять організація освітнього процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін науково-педагогічними працівниками, здійснення контролю за якістю викладання навчальних дисциплін. Роль кафедри неможливо переоцінити. Члени кафедри своїми вимогами можуть посилювати або, навпаки, послаблювати вимоги щодо дотримання етичних принципів академічної доброчесності. Загальновідомо, що особа часто гальмує в собі ті прояви, які суперечать груповій думці. Тобто викладач підпорядковується навіть тим вимогам кафедри, які суперечать установкам і особистим позиціям. Безпосередній зміст та стиль поведінки науково-педагогічних працівників кафедри істотно залежить від керівника кафедри. Як правило, завідувач кафедри є першою особою, яка безпосередньо спілкується з претендентом на посаду члена кафедри. І саме від завідувача може і має зробити діагностування на наявність необхідних духовно-моральних якостей та принципів академічної доброчесності. Одним із найважливіших суб'єктів формування академічної доброчесності в закладі вищої освіти, безумовно, є науково-педагогічний працівник (викладач, старший викладач, доцент, професор тощо), який безпосередньо оцінює результати освітньої діяльності осіб, які навчаються, та контролює дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти. Як зазначав В. Гете, своїм вчителем ми справедливо звемо того, в кого ми вчимося. Але не кожен, в кого ми вчимося, заслуговує цього звання. Зокрема, дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками передбачає: посилення на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власна науково-педагогічна діяльність [5, с. 22]. Аристотель зазначав, що добре розмірковувати про доброчесність – ще не значить бути доброчесним. Відповідно до чинного законодавства за порушення академічної доброчесності науково-педагогічні працівники можуть бути притягнуті до такої відповідальності: позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання, позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади тощо. Сенека зазначав: «Важко привести до добра нотаціями, легко – прикладом». Тому, на наш погляд, особа, що претендує

на посаду, має бути найдостойніша особистість, яка зможе своїм особистим прикладом сформулювати у здобувачів освіти принципи порядності, честі, гідності, принциповості та стійкості під час здобуття освіти, а також в майбутній професійній діяльності. Водночас вимогами закону до особи, яка може претендувати на посаду науково-педагогічного працівника, є ступінь магістра, або науковий ступінь чи вчене звання. Законодавство дає змогу статутом закладу вищої освіти встановлювати додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади науково-педагогічних працівників. Дуже дивно, але жодної вимоги щодо володіння високими духовними чи морально-етичними якостями та принципами до осіб, які самі мають дотримуватись принципів академічної доброчесності, тим більше контролювати дотримання здобувачами освіти на законодавчому рівні, не встановлено.

Важливим суб'єктом формування академічної доброчесності в ЗВО є Вчена рада, яка, за чинним законодавством, визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності закладу вищої освіти, визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, обирає за конкурсом таємним голосуванням інших суб'єктів освітніх відносин на посади, зокрема завідувачів кафедр, професорів і доцентів, оцінює науково-педагогічну діяльність структурних підрозділів, присвоює вчені звання професора, доцента тощо. Ще одним органом управління ЗВО є загальні збори (конференція) трудового колективу закладу вищої освіти, який погоджує за поданням вченої ради закладу вищої освіти статут закладу вищої освіти чи зміни (доповнення) до нього. Загальні збори (конференція) заслуховують щороку звіт керівника закладу вищої освіти та оцінюють його діяльність, затверджують правила внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти і колективний договір. У цьому органі представлені всі категорії учасників освітнього процесу. Не менш 15% це виборні студенти з числа студентів. У контексті демократизації вищої школи діють органи студентське самоврядування. Як суб'єкт формування академічної доброчесності цей орган має достатні можливості щодо формування стандартів академічної доброчесності в ЗВО. Зокрема, вони захищають права та інтереси студентів, беручи участь в усіх органах управління закладом, в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, у заходах щодо забезпечення якості вищої освіти, вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм тощо. Суттєвий вплив на підтримку формування академічної доброчесності, що бере участь у вирішенні питань освітнього процесу, справляють професійні спілки. Профспілки у ЗВО можуть представляти осіб, які навчаються, та співробітників закладу.

Профспілки беруть участь у розробленні правил внутрішнього трудового розпорядку, представляють інтереси працівників або осіб, які навчаються під час індивідуальних трудових спорів, укладають та контролюють виконання колективного договору тощо. Одним із ключових суб'єктів формування академічної доброчесності, на наш погляд, є здобувачі вищої освіти, які зобов'язані виконувати вимоги освітньої програми та дотримуватись академічної доброчесності тощо. Латинське прислів'я говорить: «Non enim paranda nobis solum, sed fruenda sapientia est». Важливо не тільки оволодіти мудрістю, але й вміти користуватися нею. Студентство – один з головних учасників освітнього процесу і є особливою соціальною групою людей, яка має відігравати вирішальну роль у забезпеченні контролю за діяльністю вищого навчального закладу. До основних прав осіб, які навчаються в ЗВО, належать: участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозиумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації; участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном; участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи; участь у діяльності органів громадського самоврядування; захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства; оскарження дій органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників тощо. Водночас наші дослідження показують, що у більше 20% студентів виявлені складнощі а написанні тексту, укладенні бібліографії тощо. Тому робота щодо запровадження курсу «Основи академічного письма» та інших програм є вкрай актуальним і важливим завданням для зміцнення принципів академічної доброчесності серед студентства в ЗВО. Успішність становлення студентства як повноправного суб'єкта істотно залежить від створення необхідних умов та її власної активності. Іншим учасникам освітнього процесу треба усвідомити новий статус особи, що навчається і може самостійно вирішувати різні питання освітнього процесу.

Висновки і пропозиції. Вважаємо, що саме на сучасному етапі перетворень, що відбуваються в нашій країні, активна взаємодія всіх зацікавлених суб'єктів освітніх відносин є головною запорукою успішної діяльності щодо формування академічної доброчесності в закладах вищої освіти. Водночас треба зазначити, що порушення стандартів академічної доброчесності є складною проблемою, яка включає багато аспектів та передумов, вплив яких потребує всебічного вивчення та аналізу. Подальшого дослідження також потребує вивчення ролі та змісту роботи кожного з суб'єктів формування академічної доброчесно-

сті, а також залучення інших, зокрема громадських організацій, ЗМІ, правоохоронних органів тощо. Також є необхідність дослідити закордонний досвід щодо діяльності учасників освітнього процесу в забезпеченні дотримання принципів академічної доброчесності в закладах вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Душенко К. Большая книга афоризмов. 11-е изд., испр. Москва : Эксмо, 2011. 1056 с.
2. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Демянюк; за ред. Л.І. Шевченко. Київ : АРІЙ, 2008. 672 с.
3. Новий словник іншомовних слів / Укладання і передмова О.М. Сліпушко. 20 000 слів. Київ : Аконт, 2007. 848 с.
4. Педагогіка: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. Минск : «Соврем. Слово», 2005. 720 с.
5. Рябенко М.І. Профілактика корупції в навчально-виховному процесі ВНЗ Методичні рекомендації. Одеса : Одеський національний університет, 2012. 76 с.
6. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.
7. Державна служба статистики України. Електронні дані. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 16.10.2019).
8. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 09.08.2019 зі змінами від 06.06.2019 р. / Законодавство України : інформ.-пошук. Система. Електрон. текст. дані. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 16.10. 2019).
9. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 09.08.2019 р. / Законодавство України : інформ.-пошук. система / Електрон. текст. дані. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 16.10. 2019).

Ryabenko M. The subjects of academic integrity formation in higher education institutions

The article deals with the actualization of the academic integrity problem, the consequences for the society and the state of inaction on the violation of academic integrity in the current conditions of the Ukrainian higher education system and proclaimed European integration. The researches' and scientists' works on the problem of combating academic fraud were considered. There is a scientific interest in the consequences of violations of academic integrity standards in modern pedagogy.

The main subjects of academic integrity formation in higher education institutions were identified. The main opportunities of the educational process participants and higher school management administration to prevent violation of ethical principles and legal norms in the educational process and formation of academic integrity in higher education institutions were analyzed.

It was noted that special attention should be paid to the conditions for the employment of teaching-scientific staff, in particular the requirements for the appropriate level of moral development. Also attention should be paid to the demand for a comprehensive explanation to persons studying in higher education of the basics of academic writing and the consequences of academic integrity violations. The role of the higher school administration in the formation of academic integrity was highlighted as the main subject. In particular, the role of the Ukrainian Cabinet of Ministers, the Ministry of Education and Science of Ukraine, the founder of the higher education institution, the National Academy of Sciences of Ukraine, the National Agency for Quality Assurance of Higher Education, the Head of the Faculty (Institute), the Academic Councils of higher education institutions, the Supervisory Board, the admission board, the teaching-scientific staff, the public self-government bodies, the student governments, the trade union committees, the students of higher education, etc. The study found that the interaction between all subjects of educational relations is the key to the high level of academic integrity in higher education institutions.

Key words: *subjects, formation, academic integrity, higher education institution, stakeholders in the educational process.*